

DOI [https://doi.org/10.32405/2308-8885-2020-4\(98\)-2-5](https://doi.org/10.32405/2308-8885-2020-4(98)-2-5)

УДК [7 : -027.54] : 37.011.3-051: 373(477)

Петренко Ольга Миколаївна,

кандидат мистецтвознавства, доцент, Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, м. Миколаїв, Україна, olpe@i.ua

РЕГІОНАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО ЯК КОМПЕТЕНТІСНО-ДІЯЛЬНІСНА СКЛАДОВА РОБОТИ ВЧИТЕЛЯ НУШ (НА ПРИКЛАДІ МИКОЛАЇВЩИНИ)

У статті розглянуто питання регіонального мистецтва та аспектів його опанування в умовах Нової української школи. Запропоновано ввести в сферу компетенцій учителя контекстний, семіотичний, інтерпретаційний та інтегрований підходи. Розроблено стратегію практичних дій залучення учнів до опанування, пошуку й трансляції художніх цінностей, пов'язаних із культурою рідного краю. Представлено методи продуктивного використання художньо-творчого потенціалу регіону як діяльнісний вектор сучасного освітнього середовища.

Ключові слова: регіональне мистецтво, компетенції вчителя, методологічні підходи, краєзнавство, моделі діяльності, Миколаївщина.

Естетичний, виховний, творчо-пізнавальний потенціали регіонального мистецтва постають актуальним матеріалом для опанування в умовах Нової української школи. Виклики інформаційного суспільства, наступи глобалізації, руйнівні процеси духовного спустошення ставлять перед освітянами завдання – виховати громадянина національної держави, який усвідомлює власну ідентичність, причетність до культурної спадщини своєї країни, здатність розвивати кращі традиції. Краєзнавство постійно збагачується матеріалами історичних [7], культурологічних [8], мистецтвознавчих [5; 6], педагогічних досліджень [1; 2; 9], у яких значну увагу приділено музиці. Але регіональне мистецтво – це

морфологічна система складної структури, в якій, крім музики, ціннісного значення набувають різні види й жанри образотворчого, декоративно-ужиткового, театрального, хореографічного та інших видів мистецтва. Перед учителем постають питання: по-перше, використати інструменти аналізу, здатні охопити ці явища як прояв мистецьких феноменів; по-друге – опрацювати стратегію практичних дій щодо опанування, пошуку й трансляції художніх цінностей, пов'язаних із культурою краю. На перетині цих питань сформульовано **мету статті** як спробу поєднати епістемологічні та праксеологічні аспекти мистецького краєзнавства в компетентісно-діяльнісній проєкції. Завдання, поставлені автором для досягнення означеної мети:

- позначити принципи системного підходу до явищ регіонального мистецтва як сфери компетенцій учителя;
- представити методи продуктивного використання художньо-творчого потенціалу регіону як діяльнісний вектор сучасного освітнього середовища.

Знання про рідний край завжди живлять інтерес шкільного співтовариства до пошуків у цій сфері. Зразки мистецтва, створені на місцевому ґрунті, перебувають у співвідношенні до національної культуротворчості, як особливе до загального. Окремі твори можуть виступати формою презентації унікального творчого досвіду, а його цінності набувати загальнонаціонального значення й доводити свої феноменальні властивості. Регіональне мистецтво як предмет науково-практичного дискурсу потребує комплексного охоплення на засадах інтерактивності, інноваційності, синергійності, що передбачає використання різних **методологічних підходів**. Розглянемо деякі з них.

Контекстний підхід ґрунтується на цивілізаційних та історико-культурних засадах, обумовлених світоглядними парадигмами, типами мислення, уявленнями про картину світу. Зміст творів регіонального мистецтва детермінований певними історичними умовами, суспільним устроєм, відповідними соціально-психологічними, етико-естетичними, ідеологічними та іншими установками. У цьому напрямку набуває значення урахування мета-історичного контексту. У процесі осмислення, аналізу й синтезу художніх явищ апіорі діють культурно-цивілізаційні засади, які знаходять прояв у мета-категоріях топосу (*інформація про певне місце, територію*), хроносу (*інформація про певний історичний час*), онтосу (*від грец. **ὄντος** – суще, інформація про буття, – світогляд, свідомість, ментальність, економічні, соціально-психологічні, ідеологічні чинники*). Контекстний підхід стає важливою складовою компетенцій учителя й обумовлює процес пізнання типологічних характеристик регіонального мистецтва відповідно до культурно-історичних умов.

Так, на теренах української ойкумени з XVIII ст. до періоду краху імперій – Російської та Австро-Угорської (1917–

1918 рр.) – діяли моделі культур імперського типу. За деяких розбіжностей, в основних рисах вони були спорідненими. Це знаходило прояв у домінуванні державної мови імперського етносу, єдиних культурних стереотипів і міфологем. Генерування ідеї українського національного відродження в надрах імперських культур у другій половині XIX ст. набуває масштабів загальнонаціонального соціально-політичного й культурного руху, який розгорнувся на теренах Наддніпрянщини, Галичини, Буковини, Закарпаття. У цьому контексті видатну роль відіграли представники українського театру корифеїв на чолі з М. Кропивницьким, П. Саксаганським, М. Садовським, І. Карпенко-Карим – мешканцями південного регіону України, а саме Буго-Інгульського межиріччя (територія сучасної Миколаївщини). На тлі активізації й потужного розвитку українського ментального, національного й культурного сегментів на межі XIX–XX ст. у Миколаєві з'являється феноменальна постать М. Аркаса – композитора, громадського діяча, історика.

Наступна епоха демонструє модель культури тоталітарного типу в Україні, яка формувалась під впливом комуністичної ідеології протягом 1922–1928 рр., набула завершеного вигляду в 1930-ті рр. й тривала до 1991 р. Її типологічні риси ґрунтувались на засадах, ворожих до прояву національної свідомості. Офіціоз, парадність, строга цензура вихолощували зміст і форми буття національного в різних видах регіонального мистецтва. Зникали місцеві національні ремесла й фольклор, традиції музичного епосу, релігійно-церковного мистецтва. Структуризація й строга регламентація всіх рівнів керування діяла «зверху» й нищила будь-які прояви розвитку національного, унікально-неповторного «знизу».

Із здобуттям Україною державної незалежності в 1991 р. розпочато процес розбудови моделі культури національного типу, в структурі якої регіональне мистецтво постає на рівні загальнодержавного значення. Для мультикультурного суспільства сучасної України це є важливим чинником збереження національної ідентичності на засадах рівноправності. Наприклад,

на Миколаївщині понад сотню національних громад об'єднує спілка «Рада національних товариств Миколаївської області» (заснована 1992 р.), яка щорічно проводить фестивалі «Дружба», конкурси, виставки, інші заходи, випускає друковану продукцію, поширює культуру спільнот.

Важливим напрямом регіонального мистецтва сучасної Миколаївщини є інтеграція в європейський простір. Художні колективи області – музичні, танцювальні, театральні, етнографічні – демонструють високі досягнення й репрезентують загальноукраїнський рівень. Так, хорове виконавство м. Миколаєва сягає кращих світових зразків, про що свідчать численні гран-прі на європейських змаганнях жіночого хору ім. Світлани Фоміних (*Миколаївський коледж культури і мистецтв, керівник хору – заслужений працівник культури України Тетяна Островська*). Високі міжнародні нагороди в Україні та за її межами (Іспанія, Франція, Австрія, Італія та ін. країни), здобуті колективами Миколаївського коледжу музичного мистецтва – дитячо-юнацьким хором «Фантазія» (*керівник – заслужений працівник культури України Ганна Гацук*), академічною хоровою капелюю «Сонячний струм» (*керівник – Юрій Черепухін*), хоровим ансамблем «Канцона» (*керівник Сергій Голованов*).

Наступною компетентісною складовою вчителя Нової української школи постає **семіотичний підхід**. Він передбачає дослідження регіонального мистецького досвіду під кутом зору національної культурної семіосфери як знакової системи функціонування архетипів, символів у художніх текстах.

Яскравим прикладом символізації художніх образів на ґрунті регіональних культурно-історичних традицій є спадщина лауреата Національної премії імені Т. Г. Шевченка, народного художника України Андрія Антонюка, творчість якого пов'язана з Миколаївщиною. Його картини сповнені семантикою народної обрядовості, традиційних християнських вірувань, звичаїв (картини «Великдень на Україні», «Яблуновий спас», «Українська Венеція», «Різдво на Богополлі» та ін.). Символізація мистецького простору в творах цього

художника засвідчує погляди автора на духовні підвалини українського народу – сімейні, національні цінності, які сформовані у відповідності до етнокультурних уявлень у їх регіональній інтерпретації.

У широкій амплітуді перманентних інформаційно-культурних перетворень свідомості людини XXI ст. актуалізується **інтерпретаційний підхід**, який дозволяє трактування творів і явищ регіонального мистецтва в порівняльному ракурсі. Прикладом може служити сучасна музично-сценічна версія опери М. Аркаса «Катерина», здійснена колективом Миколаївського академічного театру драми й музичної комедії, яка отримала нові концептуальні параметри прочитання, при цьому лірико-побутовий жанр набув епіко-трагедійного забарвлення (*режисер – заслужений діяч мистецтв України Володимир Беґма*).

У культурному просторі сьогодення актуалізуються різні підходи до інтерпретації артефактів минулого. З одного боку, цьому сприяє збагачення знань про історію краю, етнографію, археологію, з іншого, – йде процес оновлення методів роботи, залучення нових технік і технологій. Прикладом розвитку традицій художнього ткацтва на Миколаївщині є творчість заслуженого діяча мистецтв України, професора Інни Черкесової. Спираючись на історичну спадщину південноукраїнського краю, майстриня створила власний стиль, його візуальну міфопоетичну концепцію, художньо-образно втілила ландшафтні ознаки місцевості (*гобелени «Золотий степ», «Буг-Берегиня»*), історичну давнину (*«З еллінських часів», «Дикі білі коні Гілеї», «За мотивами скіфського золота», «Скіфське сузір'я»*), українську тематику (*«Молодощі», «І буде Син, і буде Мати», серія художньої графіки «Співоча душа України»*).

Зразок музично-поетичного епосу, який виник на теренах Миколаївщини ще у XVII ст. і (*дума «Ой над Бугом, над рікою»*), отримав сучасну інтерпретацію в хоровому творі заслуженого працівника культури України, професора Омеляна Шпачинського. Фольклорні джерела Південного Прибужжя стали тематичною основою для низки оригінальних хорових творів і обробок

цього автора (*«Ой згадаймо браття, браття чорноморці», «Ой хмариться, туманиться», «За байраком байрак», «Чорноморські козаки» та ін. у збірці «Причорномор'я – козацький наш край», Миколаїв, 2011 р.).*

Методологічною складовою компетенцій учителя постає **інтегрований підхід**. Він передбачає комплексне розуміння явищ регіонального мистецтва і потребує інтеграції знань з педагогіки й психології мистецтва, культурології, мистецтвознавства, історії, географії, народознавства, релігієзнавства, фольклористики, етнології, соціальної психології, міфології, культурної лінгвістики й тощо. Аналіз і синтез у поєднанні надають можливостей вийти на новий рівень узагальнень, використовуючи міждисциплінарні зв'язки, зокрема між мистецтвом і природознавством, історичними і навіть технічними науками. Прикладом може прислужити творчість заслуженого художника України Володимира Бахтова. Його авторська інноваційна технологія *геліографіті* є прикладом інтеграції знань і художнього досвіду з фотографії, образотворчого мистецтва, оптики, фізики, а також історії, археології, дизайну, архітектури, завдяки чому з'являються унікальні мистецькі артефакти. В такий спосіб автор інтерпретує античні коди прадавньої України, вдаючись до тематики, пов'язаної з Ольвією – давньогрецькою колонією в Північному Причорномор'ї.

Позначені методологічні підходи як інструментарій пізнання постають ґрунтом для наступного етапу – діяльнісного. У колі його завдань – опанування творчо-продуктивного потенціалу регіонального мистецтва різними методами навчання – традиційними та інноваційними. Так, поєднання методів пояснення (*розповідь, бесіда*) та ілюстрації (*демонстрація артефактів мистецтва*) можуть додати наочності уроку, якщо він відбувається в музейній кімнаті школи, під час екскурсії містом, селищем, у музеї, театрі, або в будь-якому рекреаційному середовищі.

Евристичний метод призначений націлити учнів на пошуки артефактів мистецтва, а також матеріалів, які надають додаткові свідчення про мистецькі події певного історичного часу або сьогоден-

ня. У сферу цього виду діяльності можуть потрапити сімейні реліквії у вигляді певних наративів (*спогади батьків, рідних, вчителів, епістолярій, поштові картки, зразки літературної діяльності, музично-поетичного фольклору тощо*), предмети особистої творчості (*декоративно-ужиткового, образотворчого, інших видів мистецтва*), медіа-продукти (*аматорські фільми, репортажі тощо*), артефакти довкілля (*художньо оформленні зразки предметів побуту, знарядь праці та ін.*). Учителю формулює завдання, моделює проблемні ситуації, націлює на аналітичні дії. Спираючись на пропонувані учителем алгоритми, учням запропоновано з'ясувати художнє значення артефактів регіонального мистецтва або матеріалів до них, визначити їхню функцію в діяльності людини: ужиткову (призначення для побуту), художню (зразки мистецької діяльності), інтерпретаційну (спогади, листи, публікації в пресі, мемуари про мистецькі події тощо).

Дослідницький метод націлений на контекстуальне осмислення артефактів регіонального мистецтва у зв'язку з історією та культурою краю, загальнонаціональними та місцевими традиціями. Самостійним видом мистецької діяльності учнів можуть стати проведені ними екскурсії, створені власні медіатексти із залученням виставкових та музейних експозицій, описів концертної, конкурсно-фестивальної діяльності тощо.

Під час ознайомлення учнів з феноменами регіонального мистецтва доречні *інтерактивні методи навчання* (*мозковий штурм, дискусія, круглий стіл, ситуативний аналіз*). Їх використання передбачає, зокрема, широке залучення артефактів та супровідних матеріалів – наративних джерел, медіа-ресурсів тощо. Зміст останніх може демонструвати різні погляди на один той же предмет, а це сприятиме активізації аналітичної думки, появі аргументованих висновків щодо ціннісного значення явищ мистецтва або окремих творів-артефактів.

Метод проєктів передбачає створення учнями власних творчих продуктів, зміст яких має розкривати події, явища, феномени регіонального мистецтва в проблемному ракурсі, вклю-

чати особистісні рефлексії авторів, при цьому можливо використовувати елементи інтеграції з іншими навчальними предметами.

Висновки. Поєднання епістемологічних і праксеологічних аспектів мистецького краєзнавства в компетентнісно-діяльнісній проєкції дозволяє охопити засоби пізнання й трансляції культурних універсалій у розмаїтті цінностей і смислів. Комплексне використання методологічних підходів (контекстного, семіотичного, інтерпретаційного, інтегрованого) та методів навчання (пояснювального, ілюстративного, евристичного, дослідницького, інтерактивного) надає можливості вчителю мистецтва інтерпретувати твори, явища, феномени в системі знань про культуру та доводити їх праксеологічне значення. Відчуття учнями власної місії у процесах пізнання, пошуках і збереженні надбань регіонального мистецтва стає сенсом цілепокладання діяльності вчителя. Її складовими є механізми формування потреб, мотивацій, мети й стратегії практичних дій, а саме:

- створення алгоритму особистісно-діяльнісного та колективного підходів до опанування регіонального мистецтва в контекстуальному, семіотичному, інтерпретаційному, інтегрованому ключах;

- реалізація даного алгоритму в практиці Нової української школи як прикладу прояву синергії спільних дій учителя й учнів зі створення сучасного освітнього середовища.

Компетентнісно-діялісна парадигма складових роботи вчителя стає чинником формування в учнів почуття власної причетності до регіональних духовних цінностей через залучення до мистецтва, виховання особистісної відповідальності за їх збереження та розвиток у майбутньому. Методи продуктивного використання художньо-творчого потенціалу регіону націлюють на національно-патріотичне, естетичне, поліхудожнє виховання учнів, успадкування ними регіонального духовного досвіду як органічної складової загальнонаціонального.

Перспектива подальших досліджень полягає в опануванні новітніх методологічних підходів відповідно до су-

часних модифікацій у сфері філософії знань та в удосконаленні практичних методів репрезентації регіонального художньо-естетичного досвіду як ціннісної духовно-естетичної складової суспільства.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Вивчення художньої культури рідного краю : тематичний збірник праць / упоряд. А. А. Волосюк; за заг. ред. Томецької О. М. – Рівне : РОІППО, 2014. – 26 с.
2. Дикало В. Музичне краєзнавство Рівненщини як навчальний курс: до постановки проблеми. *Наукова педагогічна думка*. 2016. № 2 (86). – С. 124–128.
3. Книш А. М. Краєзнавча робота наукової бібліотеки Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка як складова патріотичного виховання студентської молоді. *Наукові праці Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського*. Вип. 6. Київ, 2017. С. 98–103.
4. Мартинюк Т. Музичний професіоналізм Північного Приазов'я XIX–XX століть. Мелітополь : ТОВ «Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні», 2003. 608 с.
5. Микулянинець Л. Поняття «регіонального мистецтва», «регіоналістика» та «регіоніка» у сучасному вітчизняному мистецтвознавстві. *Мистецька освіта в європейському соціокультурному просторі XXI століття* : зб. матеріалів II Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Мукачєво, 14–15 березня, 2013 р.). – Мукачєво : МДУ, 2013. С. 148–150.
6. Програма навчальної дисципліни «Музичне краєзнавство» для студентів за спеціальністю 014. Середня освіта, спеціалізація 014.13 Музичне мистецтво / розробник Медведик Ю. Є. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2018. 11 с.
7. Шитюк М., Петренко О., Крижановська Н. Хорове мистецтво Миколаївщини: кінець XVIII – початок XXI століття. Миколаїв : МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2010. 156 с.
8. Шульгіна В., Кравченко А. Теоретико-методологічні аспекти культурологічної регіоніки. *Вісник Львівського університету*. Серія мист.-во. 2015. Вип. 16. Ч. 1. С. 3–11.
9. Якименко С., Желан А. Становлення та розвиток музичної освіти в Херсонській губернії (кінець XIX – початок XX ст.) : монографія. Вид. 2-ге. Київ : Видавничий дім «Слово», 2014. 240 с.
3. Knysh, A. M. (2017). Krajeznavcha robota naukovoї biblioteki Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Olexandra Dovzhenka yak skladova patriotichnoho vykhovannia studentskoi molodi [Local work of the scientific library of Olexandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University as a component of patriotic education of students]. In *Naukovi pratsi Derzhavnoi naukovo-pedahohichnoi biblioteki Ukrainy im. V. O. Sukhomlynskoho*: Vol. 6 (pp. 98–103). Kyiv.
4. Martyniuk, T. (2003). Muzychnyi profesionalizm Pivnichnoho Pryazovia XIX – XX stolit [Musical professionalism of the Northern Pryazov XIX – XX centuries]. Melitopol: TOV «Vydavnychiy budynok Melitopolskoi miskoi drukarni».
5. Mykulanynets, L. (2013). Poniattia «rehionoznavstvo», «rehionalistyka» ta «rehionika» u suchasnomu vitchyznianomu mystetstvoznavstvi [The concept of «regional studies» in modern domestic art history]. In *Mystetska osvita v yevropeiskomu sotsiokulturnomu prostori XXI stolittia*: Conference Proceedings, Mukacheve 14–15 March (pp.148–150). Mukacheve: MDU.
6. Medvedyk, Yu. Ye. (Ed.). (2018). Prohrama navchalnoi dystsypliny «Muzychne krajeznavstvo» dlia studentiv za spetsialnistiu 014 Serednia osvita spetsializatsiia 014.13 Muzychne mystetstvo [The program of the discipline «Musical Local Studies» for students in speciality 014 Secondary education specialization 014.13 Musical Art]. Lviv: LNU imeni Ivana Franka.
7. Shytiuk, M., Petrenko, O., & Kryzhanovska, N. (2010). Khorove mystetstvo Mykolaivshchyny: kinets XVIII – pochatok XXI stolittia [Choral art of Mykolayiv region: The end of the XVIII – the beginning of the XXI century]. Mykolaiv: MNU im. V. O. Sukhomlynskoho.
8. Shulhina, V., & Kravchenko, A. (2015). Teoretyko-metodolohichni aspekty kulturolohichnoi rehioniky [Theoretical and methodological aspects of culturological region]. In *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii mystetstvo*: Vol. 16. Issue 1 (pp. 3–11).
9. Yakymenko, S., & Zhelan, A. (2014). Stanovlennia ta rozvytok muzychnoi osvity v Khersonskii hubernii (kinets XIX – pochatok XX st.) [Formation and development of music education in the Kherson province (late XIX – early XX century.)]. 2nd ed. Kyiv: Vydavnychiy dim «Slovo».

Петренко Ольга Николаевна, кандидат искусствоведения, доцент, Николаевский областной институт последипломного педагогического образования, г. Николаев, Украина, olpe@i.ua

Регіональне мистецтво як компетентно-діяльнісна складова роботи вчителя НУШ (на прикладі Миколаївської області)

В статье рассмотрены вопросы регионального искусства и аспектов его освоения в условиях Новой украинской школы. Предложено ввести в сферу компетенций учителя контекстный, семиотический, интерпретационный и интегрированный подходы.

Разработана стратегия практических действий привлечения учащихся к овладению, поиску и трансляции художественных ценностей, связанных с культурой родного края. Представлены методы продуктивного использования художественно-творческого потенциала региона как деятельностный вектор современной образовательной среды.

Ключевые слова: региональное искусство, компетенции учителя, методологические подходы, краеведение, модели деятельности, Николаевщина.

O. M. Petrenko, PhD in Art History, Associate Professor of Music Art, Mykolaiv Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education; Mykolaiv, Ukraine, olpe@i.ua

Regional art as a competency-active component of teacher of the New Ukrainian School

The article considers issues of regional art and aspects of its development in the conditions of the New Ukrainian School (by the example of Mykolaiv region). The questions are put before a teacher: to use tools of analysis capable to capture their occurrence as manifestations of artistic phenomenon; how to develop a strategy of practical actions for acquisition, search and translation of artistic values related to the region culture. The purpose of the article is to attempt to combine the epistemological and praxeological aspects of artistic local history in the competence-activity projection.

Regional art as a subject of scientific and practical discourse requires comprehensive coverage based on interactivity, innovation, synergy, which involves usage of different methodological approaches.

The contextual approach is based on civilizational and historical-cultural foundations determined by worldview paradigms, types of thinking, ideas about the world picture.

The semiotic approach involves the study of regional artistic experience in terms of the national cultural semiosphere as a sign system of functioning of archetypes, symbols in artistic texts.

The interpretative approach allows to interpret works and phenomenon of regional art in comparative perspective.

The integrated approach involves a comprehensive understanding of the phenomenon of regional art and requires integration of knowledge in pedagogy and psychology of arts, and other sciences.

Implementing the creative and productive potential of regional art in different forms of activity transfers the contribution of several models in school practice.

Regional art in the competence and activity paradigm of the New Ukrainian School is a means of knowing and translating national cultural universals in the diversity of values and senses.

Keywords: regional art, teacher's competencies, methodological approaches, local artistic history, models of activity, Mykolaiv region.

Стаття надійшла до редакції 27.03.2020 р.